УДК 001.4=71:61:616

МОВНІ ЗАСОБИ КАТЕГОРІЇ "ПРИЧИНА – НАСЛІДОК" У НОЗОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ

Кісельова Олена Григорівна,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

У статті розглядається питання категорії зв'язків "причина-наслідок" у медичній терміносистемі номенклатури нозологічних одиниць на прикладах, які репрезентують категорію причини і є найбільш актуальними з погляду теорії патології. Доведено, що відображення категорії каузальності у медичних термінах – нозологічних назвах зумовлено екстралінгвістичними причинами.

Ключові слова: нозологічна одиниця, медична термінологія, клінічна номенклатура, причина-наслідок, грецькі форманти.

Дослідження у XX ст. довели, що формування нозологічних одиниць відбувалося за вимоги їх конкретної характеристики та одночасно пов'язано з виділенням етіологічних ознак хвороби. Як зауважив Д.С. Саркісов, до відхилення від цього шляху необхідно ставитися критично. Це можна підтвердити, проаналізувавши назви групи хвороб, які створені не за їх суттєвими ознаками (в першу чергу етіологічними), а за вторинними, "зовнішніми", ознаками [Саркисов, Пальцев, Хитров 1995, 164]. Статистика вказує, що лише 28 % нозологічних одиниць утворені з врахуванням семантичної структури семи каузальності. Це можна пояснити екстралінгвістичними причинами: у зв'язку із недостатнім рівнем вивчення проблем патології наразі продовжуються дослідження у сфері етіології та патогенезу хвороб. Це, з одного боку, вимагає коригування або створення нових нозологічних одиниць, назви яких враховували б більш точні знання, але з іншого – у зв'язку із продовженням та поглибленням вивчення проблеми – унеможливлює процес глобальної трансформації одиниць нозології. Іншою причиною існування конкретних нозологічних одиниць є уніфікована у європейському мовному просторі традиція використання. Класичним прикладом є така назва, як атеросклероз (atherosclerosis, is f від гр. athere – каша; sklerosis – ущільнення), де термін вказує тільки на зовнішні ознаки спостереження при автопсії [Энциклопедический словарь 1982, 101; Ілюстрований Медичний Словник 2002, 223].

У нозологічних назвах віддзеркалюються різні аспекти проблеми причинності: кондиціоналізм, монокаузальність, поліетіологізм, ознаки внутрішніх та зовнішніх факторів виникнення хвороби, закономірності причинно-наслідкового взаємовпливу у процесі розвитку патології.

Частина нозологічних одиниць містить вказівку на екзогенні фактори ушкодження структур організму та на порушення норми самого організму, які є причиною хвороби або патологічного стану (ендогенні фактори).

Клінічні терміни, які відображають категорію каузальності, з'явилися ще у XIX столітті. Це пов'язано із дослідженням впливу на організм ушкоджуючого агента. Таким чином, дослідження у цій галузі стали можливими тільки на певній стадії розвитку європейської медицини. Як і в попередні часи, особистість автора терміна-неологізма впливала на його виникнення та використання морфем відповідної, зручної для автора мови. Засновник оториноларингології М.П. Сімановський опи-

сав клінічну картину хвороби, яку його вчитель С.П. Боткін назвав "фінляндською ропухою", оскільки родина Боткіна захворіла на дачі у Фінляндії. За 10 років німецькі лікарі К. Плаут та Г. Венсан, досліджуючи причини хвороби, знаходять та описують її збудників, які існують у вигляді симбіозу веретеноподібної палички та спірохети порожнини рота, – на підставі чого називають цю хворобу "фузоспірохетоз", а пізніше цей термін замінюється на "ангіна Сімановського-Плаута-Вінсана" [Солдатов, Гофман 2000, 42]. Всім відомий термін "інфекція" (від лат. inficio, infectum, inficere – просочувати, заражати) – біологічне явище, сутністю якого є потрапляння та розмноження мікроорганізмів у макроорганізмі з наступним розвитком різних форм взаємовпливу – від переносу збудників до розвитку хвороби [Ахманова 2005, 419]. На сьогодні інфекційні нозологічні одиниці є найбільш експліцитними для розкриття категорії етіологічності мікротерміносистеми. Так, у наявному випадку словотворчі ряди або серії похідних термінів із формантами -оз та -іаз мають загальне категоріальне значення "наслідок", що відповідає дисциплінарному значенню "захворювання або патологічний стан загального характеру" і категоріальним значенням причинності та дисциплінарним значенням "етіологічності", які фіксуються атрибутивним терміноелементом. Терміноелемент похідного терміна відображає такі концепти, як "назва бактерії, гриба" тощо, оскільки в назвах на морфологічному рівні відображені патогенні мікроорганізми, які і впливають на розвиток хвороби. Наприклад: токсоплазмоз (toxoplasmosis, is f – паразитарна хвороба групи протозойних зоонозів, яка викликається внутрішньоклітинним паразитом Toxoplasma gondii) [Энциклопедический словарь 1984, 186]. Ця номенклатурна одиниця, побудована за моделлю "терміноелемент + оз" (збудник + формант – захворювання), є високопродуктивною також і для назв гельмінтозів (helmins, helmintos – хропак), наприклад: тернідентоз (ternidentosis, is f) – гельмінтоз групи кишкових нематодів, що викликається Ternidens deminutus; спарганоз (sparganosis, is f) – гельмінтоз з групи цистодозів, виникає у результаті вторгнення в органи та тканини, найчастіше в очі, личинок Spirometra (Diphyllobothrium) erinacei europei) [Энциклопедический словарь 1984, 178].

Використання моделі з формантами -оз, -іаз характерно для побудови термінів або номенклатурних одиниць інших терміносистем або номенклатур, а також заповнення препозиції структури морфемою, яка не вказує на збудник, але використовує терміноелемент, який має полісемічне значення. Наприклад: ацидоз (acidosis, is f – лат. acidus, -a, -um – у складних словах означає "кислий", "кислота", "кислотність" – форма порушення кислотно-лужної рівноваги в організмі) [Энциклопедический словарь 1982, 111]; ліпоїдоз (lipoidosis, is f від гр. lipos – жир, жирна кров(поет.); lipoidosis idiopathica – хвороба накопичення, характеризується ксантоматозом шкіри та слизових оболонок гепатомегалією, ліпемією, гіперхолестеринемією) [Энциклопедический словарь 1983, 137]; артроз (arthrosis, is f від гр. arthron – суглоб) – загальна назва хвороб суглобів, у підґрунті яких лежить дегенерація суглобового хряща, яка призводить до його стоншення та розволокнення, а також оголення кістки, з поступовим кістковим розростанням та порушенням конгруентності суглобових поверхонь [Энциклопедический словарь 1982, 94]. При аналізі запро-

понованої моделі з наведених прикладів можемо спостерігати необмеженість щодо причинно-наслідкових зв'язків нозологічних одиниць.

Інтерпретація подібних номенклатурних одиниць та їх змістова диференціація на ментальному рівні суб'єкта-реципієнта інформації вимагає включення роботи концептуального апарату дисциплінарних знань у царині медицини. Змістова характеристика номенів, які ґрунтуються на поданій моделі, залежить не лише від експліцитно зафіксованого значення терміноелементів-морфем, а також від їх імпліцитних кореляцій належності до різних лексико-семантичних полів та когнітивно-інтерпретаційних можливостей реципієнта, яких він набуває під час професійної підготовки та діяльності.

На думку О. О. Потебні, слово – форма думки, а поняття – результат розумових операцій, що і підтверджується попереднім тезисом. О. О. Потебня уявляв понятійний простір як еластичну сферу, яка може стискатися до точки та розширюватися до безкінечності. Всередині цього простору можлива різна комбінація часточок змісту, яка і кваліфікується як семантичне варіювання. Зв'язок за типом "причина-наслідок" є безумовним компонентом наукового мислення, який може реалізуватися в атрибутивному термінологічному поєднанні. У словосполученні деяких нозологічних одиниць значення актуалізується та конкретизується, таким чином повністю розкривається зміст наукового концепту. Словосполучення – це одиниця рівня термінології, в якій схема "причина-наслідок" може повністю розкритися. У словосполученнях взаємодіють експліцитні та імпліцитні способи репрезентації каузальності.

На рівні словосполучення функціонують правила релевантності каузативних конструкцій, на які звертає увагу О. С. Ахманова, коли вказує, що під релевантністю каузального висловлювання ми розуміємо його співвідношення із загальними уявленнями людини про зв'язок "причина-наслідок" і можливість включення конкретного висловлювання в певну мовленнєву ситуацію [Ахманова 2005, 7]. Таким чином, мова іде про відповідність висловлювання тим вимогам, які до нього висуваються ситуацією з урахуванням компетенції людини, яка говорить, і людини-реципієнта щодо питань зв'язку "причина-наслідок".

Таким чином, питання категорії зв'язків "причина-наслідок" у номенклатурі нозологічних одиниць медичної терміносистеми є найбільш актуальними з погляду теорії патології, що підтверджується прикладами, які репрезентують категорію причини. Отже, відображення категорії каузальності у медичних термінах (нозологічних назвах) зумовлено екстралінгвістичними дисциплінарними причинами.

В статье рассматриваются вопросы категории отношений "причина-следствие" в медицинской терминосистеме номенклатуры нозологических единиц на примерах, репрезентирующих категорию причины и являющихся наиболее востребованными в теории патологии. Доказано, что отражение категории каузальности в медицинских терминах – нозологических единицах обусловлено экстралингвистическими причинами.

Ключевые слова: нозологическая единица, медицинская терминология, клиническая номенклатура, причина-следствие, греческие форманты.

The article observes the category links "cause-consequence" in medical terminological nomenclature of nosological units on examples that represent a category of cause and are the most demanded in the theory of

pathology. As it proved the expressing of casual category in medical terms – nosological names is caused by extralinguistic factors.

Key words: nosologycal unit, medical terminology, clinical nomenclature, the cause-consequence, Greek formants.

Література:

1. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Комкнига, 2005. – 576 с.
2. *Саркисов Д. С., Пальцев М. А., Хитров Н. К.* Общая патология человека / Д. С. Саркисов, М. А. Пальцев, Н. К. Хитров. – М.: Медицина,1995. – 410 с.
3. Энциклопедический словарь медицинских терминов : в 3 т. / под ред. В. Б. Петровского. – М. : Советская энциклопедия, 1982–1984. – Т. 1. – 464 с. ; Т. 2. – 447 с. ; Т. 3. – 512 с.
4. *Солдатов И. Б., Гофман В. Р.* Оториноларингология / И. Б. Солдатов, В. Р. Гофман. – СПб., 2000 – 268 с.
5. Ілюстрований Медичний Словник Дорланда : в 2 т. W.B.Saunders company division of Elsevier science ст. 1042 Philadelphia, Pennsylvania, USA. Nautilus publishing house Lviv, Ukraine, 2002. – Т. 1. – 1354 с. ; Т. 2. – 2687 с.